

УДК 37.035.6-053.6:796

М.В. Тимчик, м. Київ

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ ФІЗКУЛЬТУРНО-МАСОВОЇ РОБОТИ

У статті розкривається зміст патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи. Представлено результати дослідження патріотичного виховання старших підлітків та ефективність організаційних форм у процесі фізкультурно-масової роботи.

Ключові слова : *патріотичне виховання, старші підлітки, фізкультурно-масова робота.*

На сучасному етапі становлення й розвитку сучасної Української держави все більшої гостроти набуває проблема патріотичного виховання учнівської молоді. Необхідність її всебічного дослідження пояснюється насамперед поступовим зниженням у старших підлітків інтересу до патріотичного виховання, національних та історичних цінностей нашого народу, що веде до неповноцінного розвитку й формування учнів як особистостей і патріотів своєї країни. Вивчення літературних джерел [1; 3; 7; 11] засвідчує, що у патріотичному вихованні старших підлітків велике значення має фізкультурно-масова робота. Це пояснюється тим, що вона є популярною серед учнівської молоді, однією з ефективних форм їх всебічного розвитку. Однак в останні роки дослідженню проблеми патріотичного виховання учнів надається недостатня увага, що призвело до поступового зниження в них інтересу до популярних форм і методів патріотичного виховання. Таким чином, патріотичне виховання має стати одним із головних пріоритетів у процесі розбудови української держави.

На думку І. Беха [1], Л. Божович [2], І. Кона [5], О. Леонтьєва [6], підлітковий вік є сприятливим для самовиховання, самоствердження, формування самосвідомості, самооцінки, дорослості, самостійності. Як зазначає Л. Божович, „підлітковість – це найважчий і найскладніший з усіх дитячих вікових етапів, який є періодом становлення особистості. Разом з тим, це найвідповідальніший період, бо тут закладаються основи моральності, формуються соціальні настанови, ставлення до себе, до людей, до суспільства” [2, с. 222].

Організаційними формами патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи в експериментальних класах були змагання зі спортивних ігор на призи відомих земляків; військово-патріотична спортивна гра „Зірниця”; туристські походи місцями слави українського народу. Їх проведення пояснювалося необхідністю залучення учнів 8–9 класів до патріотичної діяльності в процесі фізкультурно-масової роботи. Ці організаційні форми компенсували нестачу урочних занять й сприяли підвищенню патріотичної вихованості старших підлітків та формуванню суспільних і особистих ціннісних орієнтацій.

Однією з найефективніших форм патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи в експериментальних класах є туристичні походи. Вони організовувалися весною, влітку і восени з учнями 8 – 9 класів з метою активного відпочинку; заохочення до проведення здорового способу життя; розширення в старших підлітків морально-ціннісних орієнтацій; зміцнення тілесного і духовного здоров'я; розвитку основних фізичних якостей; загартування характеру; закріплення нових знань, рухових умінь і навичок; проведення в походах суспільно-корисної та пошукової роботи; забезпечення внутрішньої єдності цінностей здоров'я школярів з базовими моральними і духовними цінностями. Саме ця діяльність найбільше сприяла патріотичному вихованню старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи.

Зміст туристських походів спрямовувався на те, щоб в учнів старшого підліткового віку формувався інтерес до фізкультурно-масової, суспільно-корисної та патріотичної діяльності. У процесі походів вони знайомилися з емоційно-привабливими формами роботи, з різними умовами життя й побуту односельчан та міського населення свого регіону. Під час проходження місцевістю в учнів 8 – 9 класів виникали емоційні переживання при подоланні перешкод, часто в складних природних умовах. Це сприяло розвитку в старших підлітків таких особистісних якостей, як повага один до одного, взаємодопомога, дисциплінованість, наполегливість, працездатність, упевненість у своїх силах. Учні глибоко усвідомлювали сутність і зміст патріотичного виховання, значущість своєї всебічної підготовленості, розуміння проблем інших людей, уміння спілкуватися з представниками старших поколінь – учасниками бойових дій. Ці та інші життєво необхідні особистісні якості допомогли школярам досягти кращих успіхів у навчальній діяльності,

стати зразковими учнями своєї школи у громадсько-корисній, спортивно-масовій та патріотичній діяльності.

Використання у процесі туристських походів різних форм патріотичної роботи давало змогу старшим підліткам глибше усвідомити власну приналежність до свого села, міста, рідного краю; краще вивчити різноманіття навколишньої природи рідного краю і його історичне минуле; зібрати матеріали для шкільного музею бойової слави. Активну участь у туристських походах брали як хлопці, так і дівчата, оскільки ця форма фізкультурно-масової роботи сприяла зміцненню творчих і дружних відносин в учнівському колективі. Під час походів старші підлітки переконувалися в необхідності допомагати місцевому населенню в громадській, військово-патріотичній і пошуковій роботі. Це змушувало їх бути активними, наполегливими, не байдужими до своєї історії, минулих військових подій, що відбувалися в рідному краї. Дана мета об'єднувала учнів у єдиний колектив, який заради збереження для себе і майбутніх поколінь історичних фактів вивчав і підтримував цю патріотичну акцію свого народу.

Під час підготовки до туристських походів учителі фізичної культури, тренери спортивних секцій, викладач дисципліни „Захист Вітчизни” часто створювали для учнів такі умови, подолання яких сприяло гарантованому успіху туристичного походу рідним краєм. Тобто, у процесі виконання спеціально організованих індивідуальних і колективних завдань учні завчасно готували себе до майбутнього походу й від цього отримували емоційне задоволення. Запропонована робота вимагала від них прояву вольових якостей, бажання працювати, творчо розвиватися, вдосконалюватися фізично й бути першим під час проведення спортивних змагань. Створені вчителями ситуації гарантованого успіху дозволяли підвищувати патріотичну вихованість старших підлітків, оскільки лише за умов успіху фізкультурно-масова робота сприяла розширенню духовності й вихованню патріотичних якостей.

Для того, щоб старші підлітки відчували успіх у процесі виконання завдань, їм давалися посильні для них доручення, які заздалегідь продумувалися й обговорювалися з учителями фізичної культури, педагогічним колективом та вчителями-предметниками. Наприклад, учням середніх класів пропонувалося:

- уточнити і з'ясувати у вчителя історії, які пам'ятки культури є в нашому селі, районі, області? (При цьому вчитель історії знав, що до нього прийдуть учні з такими запитаннями);

- прибрати могили загиблих воїнів у роки Великої Вітчизняної війни (при цьому, по можливості, взнати їхні прізвища);
- бути відповідальним за підготовку спортивного інвентаря, спорядження й атрибутики, проконтролювати їх наявність (при цьому вчитель фізичної культури знав, що все уже готове до проведення спортивних змагань);
- підготувати в своєму класі спортивну команду до участі в загальношкільних змаганнях (гарантія успіху була обумовлена тим, що старші підлітки самі виступали за свою команду в змаганнях);
- допомагати в побуті літнім людям свого села (необхідність цієї допомоги була обумовлена тим, що майже в кожного учня були в сім'ї люди похилого віку);
- оформити куточок спортивної слави школи (на щотижневій лінійці директор школи і його заступники відзначали цих підлітків);
- підготувати план туристичного походу рідним краєм (учитель знав, що у кожного учня є щось оригінальне й потрібне для проведення походу).

Дані нашого дослідження свідчать, що ефективною формою патріотичного виховання старших підлітків експериментальних класів була Всеукраїнська військово-патріотична спортивна гра „Зірниця”. Участь у її проведенні дало змогу підвищити в учнів 8–9 класів рівень патріотичної вихованості у процесі військово-патріотичної роботи за програмою гри; отримати відповідні знання, сформувати уміння й навички, необхідні їм як майбутнім захисникам Вітчизни; сприяти здоровому способу життя.

Гра „Зірниця” готувалася зі старшими підлітками на уроках фізичної культури і в позанавчальний час напередодні Дня перемоги. Виховний вплив гри на учнів 8–9 класів значною мірою залежав від ставлення до „Зірниці” вчителів фізичної культури, викладача предмета „Захист Вітчизни” та інших членів педагогічного колективу, які брали активну участь у цій грі в роки навчання їх у школі. Тому, в експериментальних класах особливого значення надавалося залученню до проведення Всеукраїнської військово-патріотичної спортивної гри „Зірниця” відомих людей села і всіх бажаючих. Головною умовою було й те, щоб на фінал гри були залучені очевидці бойових дій, батьки, члени родин, учителі різних спеціальностей і учні інших класів.

Під час підготовки гри „Зірниця” були створені групи зі старших підлітків, які відповідали за збір інформації про Велику Вітчизняну війну і її учасників, підготовку суддів на етапи гри. Також учні цих груп організовували музичний супровід, створювали умовні медичні пункти, допомагали вчителям фізичної культури і викладачу предмета „Захист Вітчизни” підбирати і реєструвати учасників гри. Кожна група виконувала конкретно поставлені завдання згідно положення гри, які були обмежені часом і датою попереднього звіту. Це давало змогу формувати в учнів середніх класів наполегливість, стійкість до непередбачуваних ігрових умов, бажання бути першими на своєму етапі.

Учасники Всеукраїнської військово-патріотичної спортивної гри „Зірниця” мають любити свою Батьківщину, знати рідну мову, мати гарні оцінки, бути надійними і дружними, дисциплінованими і винахідливими, допомагати один одному й не боятися непередбачуваних труднощів. Вони також мали вести здоровий спосіб життя, брати участь у фізкультурно-масовій роботі; уміти влучно стріляти з пневматичної гвинтівки; відвідувати різні спортивні секції і гуртки; дорожити честю рідної школи, свого села, району; берегти народні надбання й дотримуватися традиції свого регіону, знати гімн України, бойові і спортивні досягнення земляків, співвітчизників, Героїв України, призерів європейських і світових спортивних змагань. Ці учасники гри були прикладом для молодших школярів, які мріють взяти участь у військово-патріотичній спортивній грі „Зірниця”.

До програми гри також входили: конкурс перешикування учнів, патріотично-історичний конкурс, вогнева підготовка, метання гранати, топографічна підготовка, спортивне змагання, естафета. Важливою вимогою до конкурсів була їх доступність старшим підліткам і нескладність виконання. У процесі проведення гри „Зірниця” учні 8 – 9 класів мали змогу відчувати себе захисниками Вітчизни, причетними до спільної патріотичної діяльності вчителів фізичної культури, викладача дисципліни „Захист Вітчизни”, дирекції школи й відомих гостей.

Наповнені цікавим патріотичним змістом були змагання зі спортивних ігор на призи відомих людей, які проводилися в експериментальній школі до дня їх народження. Організуюючи змагання, учні вивчали автобіографічні дані та професійну діяль-

ність мешканців свого села, їхню участь у визволенні України від фашистських загарбників. Зверталася увага на їхню громадську і спортивну діяльність під час навчання в школі та в інших навчальних закладах. Систематичне й цілеспрямоване проведення змагань зі спортивних ігор на призи відомих земляків формувало в учнів 8–9 класів такі якості, як доброзичливість, ввічливість, тактовність і чуйність до людей, які захищали рідну землю від ворога. Ці люди ставали для старших підлітків зразками, які позитивно впливали на їхню поведінку, розвиток інтересу до патріотичної діяльності у процесі фізкультурно-масової роботи.

Під час організації змагань зі спортивних ігор на призи відомих земляків головна увага вчителів фізичної культури зверталася на створення в експериментальних класах мікросередовища, в якому старші підлітки внутрішньо збагачувалися й творчо зростали. У процесі підготовки і проведення ігор формувалася морально-психологічний клімат учнівського колективу. Це сприяло засвоєнню знань щодо сутності патріотичного виховання, успішному подоланню непередбачуваних труднощів, удосконаленню прикладних умінь і навичок й підвищенню рівнів патріотичної вихованості. Така практика давала набагато більший виховний ефект, оскільки розмови про почесний обов'язок, патріотизм, справжню дружбу викликали у старших підлітків емоційне піднесення й задоволення.

У процесі організації і проведення змагань зі спортивних ігор на призи відомих людей старші підлітки залучалися до самостійної фізкультурно-масової роботи. Це сприяло проявленню у них винахідливості, відповідальності, кмітливості, творчого мислення, формуванню умінь без обдумування приймати самостійні рішення, бути готовим до непередбачуваних ситуацій, які можуть виникнути у процесі ігрової діяльності. Педагогами створювалися штучні умови з урахуванням психологічних особливостей учнів підліткового віку, їм доручалося самостійно виконувати необхідну роботу, яка вимагала дисциплінованості і організованості у класі. Також важливою умовою було обмеження учнів періодом виконання певного завдання, наприклад, хто із них швидко запропонує кращу модель емблеми спортивної команди школи, підготує девіз, пошеє прапор для урочистого відкриття спортивного свята. Виконання таких завдань сприяло отриманню нових знань, умінь і

навичок, формуванню переконань у необхідності найкраще підготувати свою команду до запланованих спортивних змагань.

В експериментальних класах форми і методи патріотичного виховання в процесі фізкультурно-масової роботи застосовувалися у взаємозв'язку. Цьому сприяла організована взаємодія між учителями фізичної культури, викладачем дисципліни „Захист Вітчизни“, тренером спортивної секції, керівником фізкультурного гуртка і старшими підлітками. Така взаємодія складалася в шкільному колективі поступово у процесі творчої фізкультурно-масової і спортивної діяльності. Адже від того, як сформувалися ці стосунки залежало, яку позицію займуть учителі щодо старших підлітків і які форми патріотичного виховання у процесі фізкультурно-масової роботи вони використовуватимуть. Це, в свою чергу, впливало на способи їхнього керівництва, планування, організацію та проведення експериментальної роботи в загальноосвітній школі.

Виходячи з цього, розробка змісту патріотичного виховання і різноманітність підходів до вирішення його завдань вимагали від нас гнучкості та педагогічної виразності у процесі фізкультурно-масової роботи. Одноманітність і недооцінка фізкультурно-масової роботи у патріотичному вихованні завдавали істотної шкоди всьому процесу патріотичного виховання, знижували вплив його змісту на свідомість старших підлітків. Тому вчителі фізичної культури, викладач дисципліни „Захист Вітчизни“, тренер спортивної секції і керівник фізкультурного гуртка, щоб цього не допустити, не покладалися на старі форми патріотичного виховання, хоча вони й приносили позитивні результати. Ми виходили з того, що кожна загальноосвітня школа, використовуючи свої традиції, звичаї, культурні цінності, перевірені у практичній виховній роботі фізкультурно-масові заходи, доцільно застосовує нові форми (туристські походи, спортивні змагання на призи відомих людей та походи місцями слави нашого народу). Це сприяло формуванню всебічно розвинених учнів, майбутніх громадян, патріотів України.

Перевірка ефективності патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи проводилася шляхом порівняння результатів експериментальних і контрольних класів, отриманих у процесі проведення спортивних ігор, командних змагань, туристських походів та пошукової роботи. Визначалися рівні патріотичної вихованості старших підлітків у

процесі фізкультурно-масової роботи на початку, в середині й у кінці експерименту, що проводився за експериментальною методикою під час позаурочних, секційних і самостійних занять.

З таблиці 1 видно, що наприкінці формувального етапу експерименту патріотична вихованість у процесі фізкультурно-масової роботи в усіх старших підлітків експериментальних класів суттєво підвищилася. Так, високий рівень патріотичної вихованості мали 29,10% старших підлітків, середній – 31,22%, нижче середнього – 21,96% і низький – 17,73%.

Таблиця 1

**Рівні патріотичної вихованості старших підлітків
у процесі фізкультурно-масової роботи експериментальних
і контрольних класів**

Етап експерименту	Класи	Рівні, у %			
		високий	середній	нижче середній	низький
Початок	Експ.	7,94	13,76	31,22	47,09
	Контр.	8,58	14,39	31,82	45,20
Середина	Експ.	15,08	20,63	27,25	37,04
	Контр.	9,09	15,15	32,58	43,18
Кінець	Експ.	29,10	31,22	21,96	17,73
	Контр.	9,34	15,91	32,07	42,68

Тобто, наприкінці дослідження кількість учнів з високим рівнем патріотичної вихованості зросла на 21,16%, із середнім – на 17,46%, а нижче середнього рівня зменшилась на 9,26% і з низьким – на 29,36%. Такі позитивні зміни в патріотичній вихованості старших підлітків експериментальних класів були досягнуті завдяки впровадженню ефективної методики патріотичного виховання у процесі фізкультурно-масової роботи.

Таким чином, результати проведеного дослідження в експериментальних класах показали, що впровадження розробленої авторської методики патріотичного виховання у процесі фізкультурно-масової роботи сприяло підвищенню патріотичної вихованості в старших підлітків. Це свідчить про високу ефективність навчально-виховної роботи, спрямованої на патріотичне виховання учнів 8–9 класів у процесі фізкультурно-масової роботи в загальноосвітніх навчальних закладах і за місцем проживання.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
2. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 464 с.
3. Зубалий Н. Д. Военно-патриотическое воспитание старшеклассников в процессе работы по физической культуре: методические рекомендации средним общеобразовательным школам / Н. Д. Зубалий. – К., 1982. – 109 с.
4. Зубалій М. Д. Фізичне виховання учнів 10-11 класів: навчальний посібник / М. Д. Зубалій. – К., 2008. – 212 с.
5. Кон И. С. Открытие „Я” / И. С. Кон. – М. : Политиздат, 1978. – 367 с.
6. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики / А. Н. Леонтьев. – М. : Просвещение, 1972. – 286 с.
7. Новосельський В. Ф. З досвіду військово-патріотичної роботи в школі (методичний лист) / В. Ф. Новосельський. – К. : Рад. школа, 1970. – 72 с.
8. Рубинштейн С. Л. Принципы развития психологии / С. Л. Рубинштейн. – М. : АН СССР, 1959. – 420 с.
9. Фарфоровский В. П. Патриотическое и интернациональное воспитание школьников / В. П. Фарфоровский. – К. : Рад. школа, 1978. – 151 с.
10. Чорна К. І. Виховання моральності підростаючого покоління: наук.-метод. посіб. / К. І. Чорна, В. О. Білоусова, Н. І. Ганнусенко та ін.; ін.-т проблем виховання АПН України; [редактор К. І. Чорна]. – К. : Богдана, 2005. – 288 с.
11. Шашло Т. М. Військово-патріотичне виховання шкільної молоді / Т. М. Шашло. – К. : Рад. школа, 1969. – 239 с.

В статье раскрывается содержание патриотического воспитания старших подростков в процессе физкультурно-массовой работы. Представлено результаты исследования патриотического воспитания старших подростков и эффективность организационных форм в процессе физкультурно-массовой работы.

Ключевые слова : патриотическое воспитание, старшие подростки, физкультурно-массовая работа.

This article reveals the patriotic education of senior teenagers in the process sports and media work. Presented results of study of patriotic education and the effectiveness of senior teenagers in the process of organizational forms of sports and media work.

Key words : patriotic education, senior teenagers, sports and media work.